

ISSN 0350–185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXII, св. 1–2

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горјан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викјор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД

2016

ISSN 0350-185x, LXXII, св. 1–2 (2016)

UDK: 811.163.41'356.625'37

811.163.41'282.2(497.16)

COBISS.SR-ID: 224841228

DOI: 10.2298/JFI1602085B

Примљено: 25. јануара 2016.

Прихваћено: 28. јануара 2016.

Оригинални научни рад

МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ*

Институт за српски језик САНУ

ИЗ ЕКСПРЕСИВНЕ ПРЕФИКСАЦИЈЕ – НА МАТЕРИЈАЛУ ГОВОРА БАЊАНА, ГРАХОВА И ОПУТНИХ РУДИНА**

У раду се анализира лексика коју доноси *Речник говора Бањана, Грахова и Ојућиних Рудина* Ј. К. Копривице. Предмет интересовања су глаголи који садрже експресивне префиксе – творбене елементе непознатљиве у структури речи, до чијег се издвајања долази искључиво творбено-етимолошком анализом. Разматрани говор обилује експресивно префигираним глаголима и њиховим дериватима, чиме се потврђује констатација да су експресивни преверби „продуктивна“ творбена категорија у српском језику.

Кључне речи: српски језик, дијалекатска лексика, творба, експресивни префикси.

1. Експресивни преверби представљају специфичну творбену категорију, непознату синхроној дериватологији. У питању су творбени елементи који по својој суштини јесу префикси, али се као такви не препознају у структури речи. До њиховог издвајања долази се искључиво етимолошком анализом. Овој творбеној категорији посвећена је наша монографија *Исковрнути глаголи* (БЈЕЛЕТИЋ 2006), чији је циљ био да што потпуније и свестраније опише разматрану појаву у српском (и хрватском) језику. То је подразумевало:

* marta.bjeletic@isj.sanu.ac.rs; marta.bjeletic@gmail.com

** Овај прилог је резултат рада на пројекту 178007 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Изложен је на 45. међународном научном састанку слависта у Вукове дане, одржаном 17–20. септембра 2015. године у Београду. Због свог обима, који превазилази строго задати број карактера (24.000 знакова без прореда), није могао бити објављен у зборнику радова са скупа.

а) установљавање основних типова експресивних превербалних форманата; б) утврђивање законитости њиховог функционисања; в) фокусирање лексичко-семантичких сфера у којима се јављају; г) одређивање статуса експресивних превербалних форманата у творбеном систему српског (и хрватског) језика (ор. cit. 19–20).

1.1. На разматраном корпусу уочени су следећи типови експресивних преверба,¹ са својим конкретним реализацијама: kV- (к-, ко-, ка-, ку-, ке-); skV- (ско-, шко-); čV- (ч-, че-, чо-, ча-); šV- (ше-, шо-, ша-, шу-); tV- (ћо-, ћа-, ћу-, ће-); stV- (сћо-, сћу-, шћо-); bV- (ба-, бо-); pV- (па-); lV- (ла-, ло-). Поред ових основних и „продуктивних“, забележени су и типови који се јављају знатно ређе: hV- (ха-); gV- (га-, го-); mV- (ма-); а-, ја-; sV- (со-) (ор. cit. 382–383). Иако су анализирани преверби по свом пореклу различити (ор. cit. 377–379), они на синхронном плану чине јединствен систем јединица. Тај систем могао би се сматрати затвореним, с обзиром на ограничен број елемената који га чине. Напротив, систем лексема које у својој структури садрже експресивне превербе јесте отворен систем, са неограниченим бројем комбинација, тј. потенцијалних реализација разматраног творбеног модела. Наша монографија није имала за циљ да прикупи све релевантне облике, што – код отворених система какав је овај – и није примаран задатак. Њен основни допринос састоји се у стварању предуслова да се свака следећа, нова лексема, која има потребна својства, препозна као таква и смести на одговарајуће место у оквиру успостављеног система (ор. cit. 394).

2. Једно од запажања, изнето у Предговору монографије, било је следеће: „[...] ван корица књиге остало је још релевантне лексичке грађе [...] Та грађа додатно сведочи да је појава којом се ова књига бави и те како присутна у нашем језику и да заслужује озбиљну лингвистичку интерпретацију“ (ор. cit. 7). Најбољи доказ за то јесте *Речник говора Бањана, Грахова и Ојућиних Рудина* Ј. К. Копривице, објављен исте године, те грађа коју он доноси није могла бити у њу уврштена. У питању је диференцијални речник са око 9000 речи којих нема у Вуковом и Матицином речнику, међу којима је велики број глаголских и именских облика са ретким, непродуктивним, архаичним и експресивним префиксима (в. БЕЛЕТИЋ 2013: 90–91). Анализа те грађе биће предмет овога рада.

¹ Типови преверба одређени су према носећем сугласнику префикса, док се симболом *V* означава вокал префикса. Оваква типологија предложена је из практичних разлога и примењива је само на синхроној равни.

2.1. Будући да се ради о говору црногорско-херцеговачког пограничја, поједини разматрани облици стављени су у контекст својих еквивалената које доносе најновији дијалекатски речници црногорских говора: Спича (ПОПОВИЋ, ПЕТРОВИЋ 2009), Куча (ПЕТРОВИЋ и др. 2013), Зете (БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ 2010), Никшића (ЂОКОВИЋ 2010), Мојковца (РИСТИЋ 2010), Његуша (ОТАШЕВИЋ 2012), Велике (ЈОКИЋ 2012), Плава и Гусиња (РЕКОВИЋ 2013), који такође нису могли бити узети у обзир приликом ексцерпције грађе за нашу монографију. Већ летимичан преглед поменутих лексикографских извора показује да и они обилују експресивно префигираним облицима, те да свакако треба да буду анализирани са тог аспекта.

3. У нашој монографији експресивно префигирани глаголи презентирани су врло екстензивно, са свим забележеним потврдама, такође и у комбинацији са „нормалним“ префиксима. Такав начин презентације имао је за циљ да покаже фреквентност и ареал разматраних облика, а такође и сва могућа значења резервисана за дату лексику. Поред тога, тако се могло показати до које су мере ови глаголи укорењени у лексички систем српског језика (БЈЛЕТИЋ 2006: 22).

3.1. *Речник говора Бањана, Грахова и Ойућиних Рудина* допуњава наш материјал двоструко: а) доносећи нове ареалне потврде лексема које су регистроване у монографији; б) доносећи нове облике (изведене или основне) датих лексема, који у монографији нису забележени.

*kV-:²

кобацаџи се ‘без значења’,³ *кобаџан* т.: Пис, мацане кобацане (КОПРИВИЦА 2006: 86);⁴

ковријџеџи се (се) ‘љутити се’: Не ковријежи се, но шути, чујеш ли?, *исковријџеџи се* (се) ‘љутито, узбуђено рећи, казати; одговорити дрско и с инатом’: Ја му кажем мирно, а он исковријежио, *наковријџеџи се* ‘љутито се свадити, узбунити; јако се разљутити’, *нови облици: довријеж*

² Префикси се излажу следећим редоследом: префикси који садрже гутурал (kV-, čV-), префикси који садрже лабијал (bV-), префикси који садрже дентал ((s)tV-), префикси који садрже ликвиду (lV-), префикси који садрже опструент (sV-).

³ У анализираном речнику поједини облици нису праћени дефиницијом значења, те ће се у даљем тексту наводити без значења. Поред тога, поједине екстензивне дефиниције значења биће скраћене.

⁴ О овим облицима в. БЈЛЕТИЋ 2006: 35. Надаље ће се у напоменама упућивати на странице у нашој монографији на којима се тумаче одговарајући облици.

т. ‘особа којој љутња буја „као вријеже“’, *ковријџење* п., *заковријџежићи* (се) ‘забујати љутњом, срџбом „као вријежама“; запркосити с инатом’: *Заковријежио*, не попушта да би га сјекао, *ојиковријџежићи* (се) ‘одљутити се’, *йоковријџежићи* (се) ‘забујати љутњом’, *ускдвријџежићи* се ‘срдито викати, одупирати се с инатом’ (ор. cit. 64, 86, 112, 132, 172, 207);⁵

коврљаћи се ‘котрљати се, котурати се’, *заковрљаћи* (се) ‘закотрљати се’, НОВИ ОБЛИЦИ: *доковрљаћи*, *исковрљаћи*, *наковрљаћи* ‘накотрљати’, *ојиковрљаћи*, *йрековрљаћи*, *йриковрљаћи*, *уковрљаћи*, *сковрљаћи* се ‘скотурати се’ (ор. cit. 64, 86, 112);⁶

заковрљићи ‘заковрнути, занемоћи (обично о бравчету које крепава)’, НОВИ ОБЛИЦИ: *коврљићи* ‘занемогло пасти (да цркне, крепа)’: Одједанпут коврљи и затресе ногама, *кдврљ* т.: Најбољи ован ми оде у коврљ (ор. cit. 64, 86);⁷

кдврчићи ‘својеволјити, пркосити’, *закдврчићи*: Ако Влах много заковрчи, а ти отковрчи (тј. попусти), НОВИ ОБЛИЦИ: *кдврч* т., *кдврчка* ф., *кдврчко* т. ‘пркосна, бандоглава особа’: Велики је он коврч, па неће да послуша – Не дајте коврчку, доста је његова коврчења (ор. cit. 64, 86);⁸

кодјасићи (се) ‘појавити се изненада’, *окдјасићи* се ‘успротивити се (жустро)’, без примера употребе (ор. cit. 87, 128). Исто значење забележено је у говору Никшића, уп. *окдјасићи* се ‘успротивити се жустро, схватити, супротставити се, постати косан’ поред: ‘наметнути се; доћи себи’ (Ђоковић 2010). У нашој монографији облик *окојасићи* се посведочен је у значењима: ‘окористити се’, ‘наметнути се, наврнути се на некога и досађивати му’, ‘доћи себи, схватити, оствестити се’, ‘поправити се, ојачати’, док је значење ‘успротивити се’ реализовано у облику *искојасићи* се (БЈЛЕТИЋ 2006: 41–42).

кодйрчићи се, *закдйрчићи* ‘охоло (за)својеглавити’, *дкдойрчан* / *окдойрчан* adj. ‘који је кочоперан или својеглаво упоран’, НОВИ ОБЛИЦИ: *накодйрчићи* се, *ојикдойрчићи* (се) ‘престати бити осион, својеглав’: Добио по њушци па откопрчио, *йокдойрчићи* (се) ‘постати осион, својеглав, непослушан (као прч)’: Треба га шкопити, много се покопрчио!, *кдойрч* т. ‘пркосник, својеволјко’, *кдойрчко* т., *кдойрчица* т./ф., *кдойрчка* ф. ‘својеглава, дрско непослушна особа, насртљива као прч’, *здойрч* т. ‘пркосник, својеволјко’, *ндкойрч*: Дигао главу накопрчено, јали је копрч јали накопрч?, *дкойрч* / *окдойрч* ‘који је кочоперан или својеглаво упоран’,⁹ *дшкойрчан*

⁵ БЈЛЕТИЋ 2006: 188.

⁶ БЈЛЕТИЋ 2006: 226–227.

⁷ БЈЛЕТИЋ 2006: 226.

⁸ БЈЛЕТИЋ 2006: 211–217.

⁹ Са првим акцентом реч је о кочоперењу (*кдойрч*, *дкойрч* – *коройеч*, *кочойер*), а са другим о понашању попут прча (*окдойрч*, *кдойрч* тј. као прч) (КОПРИВИЦА 2006: 128).

adj. 'упоран, енергичан, пркосан' (КОПРИВИЦА 2006: 65, 88, 113, 116, 128, 132, 134, 172, 200);¹⁰

кдѝрѝк m. 'немирна, прзничава, преосетљива особа', НОВИ ОБЛИЦИ: *кдѝрѝк* m., *кдѝрѝка* f. (ор. cit. 88);¹¹

*čV-:

чеврѝайѝ 'дупсти гребући', НОВИ ОБЛИЦИ: *чаврѝайѝ*, *човрѝайѝ*: Мрак и сви спавају, само је тамо неђе миш нешто чавртао, *зачоврѝайѝ* 'почети гребати (дупсти)', *иичеврѝайѝ* 'издупсти', *иичоврѝайѝ* 'id.': Поткорњак ишчовртао рупе по деблу (ор. cit. 77, 212, 213);¹²

чечѝрѝайѝ 'копкати, гребсти', *зачечѝрѝайѝ* 'покрити земљом', *иичечѝрѝайѝ* 'извадити чепрљајући', *начечѝрѝайѝ* 'ископати већу количину', НОВИ ОБЛИЦИ: *йочечѝрѝайѝ* 'чепркнути', *йричечѝрѝайѝ* 'довршити чепрљање', *учечѝрѝайѝ* 'закопати, прекрити земљом' (ор. cit. 208);¹³

начдмрдѝйѝ се 'намргодити се': Не збори ништа, но се начомрдио, а сијева очима, НОВИ ОБЛИК: *чдмрдѝйѝ се* 'мргодити се' (ор. cit. 214);¹⁴

*bV-:

бамбрѝк m. 'који је предебео, шири но дуљи, као поднадут', *убамбрѝчѝйѝ се* 'угојити се', НОВИ ОБЛИЦИ: *бамбрѝчѝйѝ се* 'разметати се', *бамбречење* n. (ор. cit. 28, 109);¹⁵

зabasрѝайѝ 'затрапати лутајући', *добасрѝайѝ*, *набасрѝайѝ*, *йробасрѝайѝ*, НОВИ ОБЛИК: *убасрѝайѝ* (ор. cit. 61);¹⁶

*(s)tV-:

ййоѝрѝчѝйѝ се 'вељепрдати се, правити се важан', НОВИ ОБЛИК: *йдѝрѝч* m. 'наметљивац, а мален растом' (ор. cit. 200);¹⁷

найѝдѝрѝчѝйѝ, *уидѝрѝчѝйѝ*, НОВИ ОБЛИЦИ: *зайѝдѝрѝчѝйѝ* 'закривити упадљиво навише', *йдѝрѝчѝйѝ* 'истицати искривљеност навише' (Ко има нос закривљен навише, тај тотрчи носом), *йдѝрѝчѝйѝ се* 'вељепрдати се, правити се важан', *йдѝрѝч* m. 'наметљивац, а мален растом', *ййоѝрѝчко* m., *ййоѝрѝчка* f., *ййоѝрѝчас(ѝ)* (о инвалидном прсту) adj. (ор. cit. 68, 200);¹⁸

¹⁰ БЈЕЛЕНИЋ 2006: 352–355.

¹¹ БЈЕЛЕНИЋ 2006: 346–351.

¹² БЈЕЛЕНИЋ 2006: 237–239, 241–243.

¹³ БЈЕЛЕНИЋ 2006: 339–343.

¹⁴ БЈЕЛЕНИЋ 2006: 274–276.

¹⁵ БЈЕЛЕНИЋ 2006: 97–98.

¹⁶ БЈЕЛЕНИЋ 2006: 91–92.

¹⁷ БЈЕЛЕНИЋ 2006: 352–355.

¹⁸ БЈЕЛЕНИЋ 2006: 359–363.

їемезаїи ‘ударати’, *їумезаїи* ‘тући, бити, ударати’, *исїумезаїи* ‘изударати’, НОВИ ОБЛИК: *їїумез* т. ‘буботка’: Добиће он тїумезā (ор. cit. 76);¹⁹
устїдбочїїи се ‘усправити се’ (ор. cit. 207);²⁰

наїтоврљаїи ‘набацили нешто једно на друго без реда’: Сложи та дрва, да не стоје тако натоврљана, фиг. ‘набрбљати’: Свашта ми натоврља, *заїтоврљаїи*, НОВИ ОБЛИК: *расїтоврљаїи* (се): Није у њега прича, но се растоврљала она бестија (ор. cit. 117);²¹

наїоклечїїи се ‘(приближно као) напоклечити се’ (ор. cit. 117);²²

*IV-:

ламїрда, *ламїрдача* f. ‘особа која много којешта блебеће’, НОВИ ОБЛИЦИ: *ламїрдаїи* ‘лупетати’, *ламїрдалица* f., *ламїрдало* п., *ламїрдан* т. ‘особа која много којешта блебеће’, *лаїрндаїи* ‘лупетати’, НОВИ ОБЛИЦИ: *лаїрнда*, *лаїрндача*, *лаїрндалица* f., *лаїрндало* п., *лаїрндан* т. (ор. cit. 96);²³

*sV-:

соврљаїи ‘набацивати без реда као гомилу’, *насоврљаїи* ‘направити соврљ (гомилу без реда)’: Дрва су само насоврљана, треба да се насложе у дрвланику – Није слагано, но соврљано и насоврљано, па сад стоји као соврља, НОВИ ОБЛИЦИ: *сдврљ* т., *сдврља* f. ‘гомила без реда набациваног’ (ор. cit. 116, 196).²⁴

3.2. Нови облици, нерегистровани у нашој монографији, могу се сврстати у следеће групе:

а) експресивно префигирани глаголи у свом основном облику (без неког од „нормалних“ префикса): *ковїљиїи*, *кдвїїлїїи* (в. § 4.1.); *коврљиїи*; *чдмрдїїи се*; *їдїрчїїи* (се); *ламїрдаїи*;

б) глаголи са експресивним превербом који су префигирани неким од „нормалних“ префикса: *заковријезїїи* (се), *оїковријезїїи* (се), *їоковријезїїи* (се), *ускдвријезїїи се*; *доковрљаїи*, *исковрљаїи*, *наковрљаїи*, *оїковрљаїи*, *їрековрљаїи*, *їриковрљаїи*, *уковрљаїи*, *сковрљаїи се*; *накдїрчїїи се*, *оїкдїрчїїи* (се), *їокдїрчїїи* (се); *шичеврїшаїи*; *їочейрљаїи*, *їричейрљаїи*, *учейрљаїи*; *убасрљаїи*; *доїемезгаїи*, *заїемезгаїи*, *наїемезгаїи* (в. § 4.1.); *заїдїрчїїи*; *расїтоврљаїи* (се);

¹⁹ БЈЕЛЕТИЋ 2006: 262–265.

²⁰ БЈЕЛЕТИЋ 2006: 103.

²¹ БЈЕЛЕТИЋ 2006: 218–236.

²² БЈЕЛЕТИЋ 2006: 257–258.

²³ БЈЕЛЕТИЋ 2006: 330–336.

²⁴ БЈЕЛЕТИЋ 2006: 218–236.

в) девербалне изведенице од експресивно префигираних глагола: *кòвријеж* т., *ковријџѣње* п.; *кòврљ* т.; *кòврч*, *кòврчко* т., *кòврчка* ф.; *коїр-ца̀нко* т., *коїрца* ф.; *коїрч*, *коїрчко* т., *коїрчица* т./ф., *коїрчка* ф., *з̀акоїрч*, *на̀коїрч*, *до̀коїрч* / *о̀коїрч* т., *дѝкоїрчан* адј.; *ба̀мбречење* п.; *ш̀емезг̀ав* адј., *ш̀емезгалица*, *ш̀емезгача* ф., *ш̀емезг̀ешило*, *ш̀емезг̀оња* т., *ш̀емезг̀ање* п. (в. § 4.1.); *ш̀идїрч* т.; *ш̀идїрч*, *ш̀оїрчко* т., *ш̀оїрчка* ф., *ш̀оїрчас(ш̀)* адј.; *ш̀у-мез* т.; *ла̀мїр̀далица* ф., *ла̀мїр̀дало* п., *ла̀мїр̀дан* т.; *ла̀їрнда*, *ла̀їрндалица*, *ла̀їрндача* ф., *ла̀їрндало* п., *ла̀їрндан* т.; *сòврљ* т., *сòврља* ф.

г) истозначни глаголи са различитим експресивним преверби-ма: *ча̀вр̀ша̀ши*, *чо̀вр̀ша̀ши*, *за̀чо̀вр̀ша̀ши*, *иш̀чо̀вр̀ша̀ши*.

4. Један од циљева наше монографије био је да се фокусирају лексичко-семантичке групе у оквиру којих се експресивно префигирани облици најчешће јављају. На основу спроведене семантичке анализе дошло се до закључка да разматрани материјал углавном припада семантичким сферама које су и иначе уобичајене за експресивну лексиком.²⁵ То, заправо, значи да је круг утврђених (али и очекиваних) значења релативно ограничен. Један од узрока ове ограничености лежи у чињеници да различити експресивни префикси испред исте основе²⁶ не утичу на промену значења облика. Осим тога, једна те иста значења изражавају се префигираним облицима образованим од различитих основа. За разматрани слој лексике није толико карактеристично богатство реализованих значења, колико разноликост формалних средстава за њихово изражавање.

Ово је преглед најчешћих значења карактеристичних за експресивно префигиране глаголе (болдом су истакнута значења која се јављају у разматраном говору):

а) ‘(на/ис)кривити (се)’ > ‘(на)правити гримасу, (из)бечити се, измотавати се’, ‘(ис)прсити се’, ‘поставити (се) на незгодно место, испречити (се)’, ‘**разметати се, охолити се, правити се важан**’, ‘**ослабити, занемоћи; умрети**’;

б) ‘**ударати**’ > ‘усмерити се, упутити се’, ‘пошашавити; помутити се’, ‘(у)радити немарно, како било’, ‘**причати којешта, брбљати**’, ‘скитати, лутати, ићи тамо-амо’, ‘једва ићи, вући се, тетурати’;

в) ‘вртети, уви(ја)ти’ > ‘заврнути, заокренути; ишчашити’, ‘изврдавати’;

²⁵ О значењима карактеристичним за слој експресивне лексике в. МАСНЕК 1930: 8; БЕЛЕТИЋ 1994: 265–266; РИСТИЋ 1997: 168–169.

²⁶ Појам „основа“ овде се не користи у смислу творбено-морфолошке категорије, већ се под њим подразумева глагол на који се додају експресивни префикси, нпр. *ба̀за̀ши*, *вр̀ља̀ши*, *мриш̀иш̀иш̀и* итд. (БЕЛЕТИЋ 2006: 20).

г) ‘бацити, замахнути’ > ‘(ис)колачити, (из)буљити очи’, ‘(из)родити доста деце’, ‘(на)гомилаџи, (на)бацати, (на)трпати’, ‘презалогајити’, ‘(о)грести’, ‘грести, копати; претурати, претраживати’, ‘(на)мрштити се; (на)љутити се; (на)тмурити се’.²⁷

4.1. Речник Бањана, Грахова и Ойуџних Рудина за поједине облике, регистроване у нашој монографији, доноси нова, у њој незабележена значења:

ковџиџи, *кџиџи* ‘савијати врат наниже’(?): Немој да пркошиш и да главу ковиџиш, да не буде друге!, *џиџи* ‘добро савити врат наниже’: Сустеже узду алату, коњ потковиџи главу и јурну у галоп, *заковџиџи*: Прави се важан, заковиџио главу, *џиџи*: Требало би му мало „поуке“ да отковиџи (КОПРИВИЦА 2006: 177). У овом случају носилац речничке одреднице је глагол *џиџи*, и само он је пропраћен дефиницијом значења, уз напомену да је образован према несвршеном *ковџиџи* (l.c.), отуда и резерва у погледу његовог значења. Облици регистровани у нашој монографији означавају извијање, завртање НАГОРЕ – уп. *заковџиџи* ‘извити, заврнути нагоре, уврнути, уфитиџити’ поред основног *џиџи* ‘окретати мушком јагњету или шиљегу рогове стежући их да не расту у страну већ увис’, ‘увртати, засукивати бркове, управљајући их нагоре’, *завџиџи* ‘id.’ – али како је њихово опште значење ‘вртети, увијати’ (БЈЕЛЕТИЋ 2006: 173–175), оно се може конкретизовати и у ‘савијати наниже’. Остаје, међутим, недоумица да ли се и у облицима *заковџиџи* и *џиџи* подразумева исто значење.

кџиџи ‘(приближно као) витлити’: Не ковитли, но пази свој посао! (КОПРИВИЦА 2006: 86). Ова потврда специфична је по томе што представља глагол са експресивним превербом у основном облику, без неког од „нормалних“ префикса, док су у нашој монографији регистровани само префигирани облици, и то у сасвим другим значењима, уп. *сковџиџи* 3. sg. ‘спопасти’, *уковџиџи* ‘спопасти некога, притеснити’, *зџиџи* ‘завитлати, замахнути усмеривши према некоме циљу’, *наџиџи* ‘нанишанити’, *уџиџи* ‘усмерити, управити према неком циљу’ (БЈЕЛЕТИЋ 2006: 182). У разматраном говору, међутим, већ је сам изходни глагол *џиџи* развио специфично значење: ‘упорно и убрзано згледати око себе на све стране са изразом неке радозналости или плашка’: Не витли, но гледај као остали народ! – Смири се, немој да витлиш к’о да гледаш у неко чудо!, *зџиџи*, *џиџи*: Богме, витли, ама немаш шта џиџити,

²⁷ БЈЕЛЕТИЋ 2006: 387–389.

ўзвїїлїїи: Ўвїтлїла у оно момче к’о у златан крс(т), *ўзвїїлїїи*: Ўзвїтлїла, не зна куд удара, уп. и *вїїлїеша т./ф.*, *вїїлїешка ф.*, *вїїлїешко т.* (Копривица 2006: 37, 62), израз *вїїлїїи очима* ‘гледати унаоколо, зверати’: Дође, па само вїтлї очима да види ће би што мога украст Трешњево, такође *вїїлїїи очима* ‘id.’ (РСА). Облик са префиксом *ко-* само је преузео значење исходног глагола и додатно га појачао. Овај пример је значајан и због тога што је аутор речника у дефиницији значења префигираног облика навео облик без префикса (в. § 9.).

бамбрéчїїи се ‘разметати се’: Немој да се бамбречиш!, *бамбречење п.*: Да опростиш, нешто се бамбречим, мука ми је од бамбречења (Копривица 2006: 28), поред већ нотираниог *набамбрéчїїи се*, *убамбрéчїїи се* ‘угојити се, одебљати; надути се’ (в. § 3.1.). Ова лексичка породица посведочена је само у црногорским говорима. Није јасно да ли је овде у питању префикс *ба-* (са уметнутим назалом *-м-*), или се, можда, иницијални слог развио под утицајем семантички блиских образовања типа *бабушка*, *бамбух*, код којих је дошло до редупликације корена. Глагол (*на-*, *у-*)*бамбречиїи* вероватно је деноминал од *бамбрек*, али је сама именица вероватно поствербал од *брекнуїи* (БЈЕЛЕТИЋ 2006: 97–98). Основно значење је ‘надимати се’, одатле ‘гојити се, дебљати’, ‘разметати се, правити се важан’, за семантички помак уп. *надїмаїи се* ‘правити се важан, понашати се надмено, надувати се’ (РСА).

їїемéзгаїи ‘споро, млитаво вршити радњу, држати се темезгаво’: Не прича, но темезга – Дојади кад прича, растеже и темезга као да три дана није ништа јео, *доїїемéзгаїи* ‘доћи темезгајући, тј. доћи лијена и млитава држања’, *заїїемéзгаїи*: Затемезгала, никад престати, *исїїемéзгаїи*: Кад ће пластидбу истемезгати?, *наїїемéзгаїи (се)*: Је ли се натемезгала, стале јој вилице?, *їїемéзгав* адј. ‘неживахан, спорог покрета, говора и држања’,²⁸ *їїемéзгало п.* ‘темезгав мушкарац’, *їїемéзгалица ф.* ‘темезгава жена’: Нема у њој жива дамара, права темезгалица, *їїемéзгача ф.*, *їїемéзгèшило*, *їїемéзгоња т.*, *їїемéзгање п.* ‘темезгаво држање’ (Копривица 2006: 52, 75, 199). У овој развијеној лексичкој породици реализовано је значење ‘споро, млитаво вршити радњу’, ‘бити неживахан, спорог покрета, говора и држања’, док су у нашој монографији регистровани облици (махом из црногорских говора) у значењу: *їїемéзгаїи* ‘причати којешта, говорити неповезано и бесмислено’, *исїїемéзгаїи* ‘добро истући, измлатити, испребијати’,

²⁸ Уп. *їїемéзгав* ‘који је спор у покрету, празноречив у збору, одлучивању’ Никшић (Ђоковић 2010).

‘испричати какву безначајност’, *ушѐмѐзгаиши* ‘убити’, *шѐмѐзгало* ‘онај који брбља, који много говори’ итд. (БЈЛЕТИЋ 2006: 262). Значење ‘споро, млитаво вршити радњу’, ‘бити неживахан, спорог покрета, говора и држања’ реализовано је у модификованим варијантама основног *шѐмѐзгаиши*, посведоченим углавном ван црногорског подручја, уп. *шѐњѐзгаиши* ‘споро, досадно, неразумљиво причати, давити причом’, ‘растезати у послу’, *шѐњѐзгало* ‘гњаватор’, ‘пипав човек’, *сшѐњѐзгало* ‘онај који нешто споро ради, који се тешко накањује на посао’, ‘спора особа која обично досађује незанимљивом причом’, *шѐмљѐзгаиши* ‘јести, говорити или радити споро, без воље’, *шѐмљѐзгало* ‘онај који споро једе или растеже кад говори’, *шрмљѐзгаиши* ‘отезати у говору’ (ор. cit. 262–263).

4.2. Наведени примери показују да у погледу семантике нема ничега новог ни спектакуларног. У анализираним облицима реализована су очекивана значења, карактеристична за овај слој лексике (в. § 4.), која представљају резултат уобичајених, регуларних семантичких помака и која улазе у свеукупни семантички потенцијал разматраног корпуса.

5. Коначно, *Речник говора Бањана, Грахова и Ошуйиних Рудина* доноси и неке облике који у нашој монографији уопште нису нотирани:

чѐмргѐиши (се) ‘набирати обрве смркнута лица тако да се између њих створи чомрга’, *шичѐмргѐиши (се)*: Ишчомрги (се) пут њега, *начѐмргѐиши се*, *ошчѐмргѐиши се*: Није више мргодан, отчомргио се (КОПРИВИЦА 2006: 77, 118, 133). Није јасно да ли је глагол деноминал од *чѐмрга* f. ‘гука, набор између обрва од мрштења’ (ор. cit. 214),²⁹ или је пак дата именица поствербал. У сваком случају, именица је далеко боље посведочена од глагола, посебно у црногорским говорима, уп. *чѐмрга* ‘отеклина, чворуга, кврга’ Пива (ГАГОВИЋ 2004),³⁰ ‘наборано чело као знак љутње; гука, израслина између обрва’ Никшић (ЂОКОВИЋ 2010), *чомрѐга* ‘чворуга, гука, отеклина, израслина’ Загарач (ЋУПИЋИ 1997), *чѐмрга* поред *чѐмрга* ‘чворуга’ Ускоци (СТАНИЋ 1990–1991),³¹ *чом’рга* поред *чом’ига* ‘крвни суд који на челу на-

²⁹ Уп. истозначан облик без експресивног префикса: *мрѐгуда* ‘набор између очију; неравнина, испупчење’ Пива (ГАГОВИЋ 2004).

³⁰ Такође *чѐмргѐв* ‘који је гукав, чворноват, квргав’, *чомрѐгуша* ‘она која је намрштена, са скупљеним мишићима између веђа’ (ор. cit.).

³¹ Уп. из истог извора *чѐмрга* ‘чворуга на глави’, ‘штап са задебљањем на једном крају’, *чѐмрга* ‘гука’. Овде је дошло до контаминације ономатопејског и неономатопејског облика (в. даље).

брекне човеку у тренуцима љутње’ Кучи (ПЕТРОВИЋ и др. 2013), *чeмр̄га* ‘чворуга’, ‘испупчење између обрва које се направи при мрштењу чела’ Васојевићи (СТИЈОВИЋ 1990), *чoм̄йга* ‘чворуга’ Његуши (ОТАШЕВИЋ 2012), такође *чмор̄џга* ‘отеклина од ударца’ Плав и Гусиње (РЕКОВИЋ 2013).³²

Са друге стране, глагол *ч̄омр̄г̄ий̄и се* посведочен је само у разматраном говору, а што је још занимљивије, речник доноси готово све његове паралелне облике без експресивног преверба: *м̄р̄г̄ий̄и се* ‘мргодити се’ (КОПРИВИЦА 2006: 106),³³ *нам̄р̄г̄ий̄и се* ‘натмурити се’, *одм̄р̄г̄ий̄и се* ‘престати бити мргодан’: Мрдеља се мало одмргио и одмркио (ор. cit. 126). Уосталом, и сам глагол *м̄р̄г̄ий̄и се* може се сматрати локалном креацијом, будући да потврда овог глагола у осталим говорима нема.

Овде ћемо направити поређење се фонетски скоро идентичним глаголом *чoм̄р̄га̄ий̄и* ‘говорити неразумљиво’, *зачoм̄р̄га̄ий̄и*: *Зачо*мр-гао Швабо, ништа га не разумијем, *ишчoм̄р̄га̄ий̄и* ‘казати на неразумљив начин’: Ко зна шта нама ишчомргаше!, *начoм̄р̄га̄ий̄и* ‘напричати слушаоцу неразумљиво’: Нешто ми начомрга, а ја ништа не разумијем, *oш̄чoм̄р̄га̄ий̄и*: Швабо нешто отчомрга, *ишчoм̄р̄га̄ий̄и*: Нешто међу собом шчомргаше (ор. cit. 77, 106, 118, 133).

За разлику од претходног, овај глагол има потврде и у другим говорима: *чoм̄р̄га̄ий̄и* = *чaм̄р̄га̄ий̄и* = *чeм̄р̄га̄ий̄и* = *чaм̄р̄га̄ий̄и* = *чeм̄р̄га̄ий̄и* = *чoм̄р̄га̄ий̄и* ‘неразумљиво говорити; говорити страним језиком; грицкати, копкати (о мишу)’ Ускоци (СТАНИЋ 1990–1991), *чoм̄р̄га̄ий̄и* = *чaм̄р̄га̄ий̄и* = *чeм̄р̄га̄ий̄и* = *чaм̄р̄га̄ий̄и* = *чeм̄р̄га̄ий̄и* = *чoм̄р̄га̄ий̄и* ‘неразумљиво говорити, говорити страним језиком’ Никшић (ЂОКОВИЋ 2010), *чaм̄р̄га̄ий̄(и)* = *чeм̄р̄га̄ий̄(и)* ‘неразговетно, кроз зубе причати; причати на страном, неразумљивом језику’ Мојковац (РИСТИЋ 2010), уп. и девербале: *ч̄oм̄р̄г* = *ч̄aм̄р̄г* = *ч̄eм̄р̄г* = *ч̄eм̄р̄г* т. ‘неразумљив говор; говор на страном језику’, *ч̄oм̄р̄г* ‘жагор, галама, прича; неразумљив говор’ Ускоци (СТАНИЋ 1990–1991), *ч̄aм̄р̄г* = *ч̄eм̄р̄г* ‘неразумљив говор, обично страни говор’ Никшић (ЂОКОВИЋ 2010); *чeм̄р̄ган* т. ‘онај који изговара речи неразумљиво’, *чeм̄р̄гција* ‘id.’, *чeм̄р̄га̄иш* ‘онај који говори неразумљиво; онај који говори страним језиком, странац’, *чeм̄рга* ф. ‘женска особа цемрган’, ‘цемргање’, *чeм̄р̄га̄ње* = *чoм̄р̄га̄ње* п. ‘неразумљив говор’, *чeм̄р̄га̄нција* ф. ‘id.’ Ускоци (СТАНИЋ 1990–1991), *чeм̄р̄га̄ње* / *чaм̄р̄га̄ње* п. Мојковац (РИСТИЋ 2010).

³² Уп. *ч̄oм̄р̄г̄ий̄и се* ‘мргодити се, мрштити се’ Никшић (ЂОКОВИЋ 2010).

³³ Уп. и *м̄рга* / *м̄р̄га* ф., *м̄рго*, *м̄ргуд* т., *м̄ргуда* ф. итд. ‘особе које се мргоде’ (l.c.).

Такође за разлику од претходног, овај глагол не садржи експресивни преверб, иако су елементи од којих је састављен готово идентични. Доказ за то је његова семантика (иако врло блиска значењу ‘причати којешта, брбљати’, карактеристичном за експресивно префигиране глаголе), али и чињеница да „основа“ *-мргати*, када се од ње одвоји иницијални слог, сама за себе нема никакво одређено значење. Стога овај глагол пре треба тумачити као ономатопеју, нарочито због варијанте са иницијалним *и-*.

ишѐмркѧв / *ишѐмркѧсѧи* адј. ‘онај који је широка носа’, *ишѐмрѧк* т., *ишѐмрѧкача*, *ишѐмрѧкуша* ф., *ишѐмрѧче* п. реј. ‘особе широка, као спљоштена носа’ (Копривица 2006: 216). Ова лексичка породица забележена је само у говору Бањана, Грахова и Опутних Рудина. Ни у једном од осталих црногорских говора нисмо пронашли ништа слично. На први поглед, у овим лексемама може се издвојити основа *имрк-*, добро посведочена у цитираним изворима, уп. *имрѧкаѧи* ‘потезати уснама и језиком воду или млеко производећи при томе разне шуме’, ‘увлачећи или издувавајући ваздух из носа покретати слуз у њему’, ‘увлачећи ваздух потезати бурмут у нос’, фиг. ‘љутити се’ Ускоци (Станић 1990–1991), ‘потезати, увлачити у нос бурмут, ваздух, шлајм’ Никшић (Ђоковић 2010),³⁴ *имрѧкаѧи* ‘учестано и гласно испуштати ваздух из носа (услед прехладе и сл.)’ Загарач (Ђупићи 1997), *имрѧ’аѧи* ‘кроз нос шумно увлачити бале или ситне честице дувана, бурмута’ Кучи (Петровић и др. 2013), такође *имрѧкнѧѧи* ‘брзо потонути у воду (о живом бићу)’, ‘ишчезнути, замаћи, изгубити се из видика’ Пива (Гаговић 2004); уп. и *имркѧљуша* ф. ‘она која је слабе физичке грађе’ (ор. cit.), такође *ѧимрѧк* т. ‘тајновити отвор који вуче у дубине’, ‘некаква тобожња огромна змија’, ‘особа која много може попити’ Спич (Поповић, Петровић 2009), *ѧимрѧк* ‘Wasserhose, typhon’ (Вук), ‘ветар који се спушта у виду левка и диже валове увис (као да их шмрче), в. пијавица’, само у примеру: Спушташе се над Дрином страховити ошмрци (РЈА). Ниједно од наведених значења, међутим, не би се могло сматрати панданом значењу ‘(особа) широка, спљоштена носа’, осим ако се не претпостави да је управо такав нос потребан да би се њиме добро шмркало. Но то су већ спекулације. Упркос привидној формалној припадности наведених облика слоју експресивно префигиране

³⁴ Уп. из истог извора *имрѧкљаѧи* ‘увлачити слине у нос, плакати’, *имрѧкља* ф. ‘она која је онемоћала, која је слинава, шмрклава’, *имрѧкљѧв* адј. ‘који је слинав, балав, плачљив’.

лексики, њихово крајње порекло за сада не може бити протумачено на задовољавајући начин.

6. Једна од уочених особина разматраних проверба јесте њихово усложњавање, тј. проширивање слогом који садржи ликвиду, нпр. *ше-врдаџи* > *ше-ле-врдаџи*; *ча-брџнуџи* > *ча-ла-брџнуџи*; *ко-бечџи се* > *ко-ро-бечџи се*; *рас-џа-баџиџи се* > *рас-џа-ра-баџиџи се* итд. Ово проширивање се врши у циљу додатне експресивизације датог облика. У неким случајевима посведочени су паралелни облици са усложњеним префиксом и другим делом усложњеног префикса, тј. слогом са ликвидом који иступа као самосталан префикс: *ша-ла-врџаџи* : *ла-врџаџи*; *на-со-ло-весџи* : *на-ло-весџи* итд. Са овом особином експресивних префикса свакако је у вези и појава двосложних префиксалних елемената, чија се структура изражава следећим формулама: kVLV-, čVLV-, šVLV-, tVLV-, bVLV-, pVLV- итд. (V = вокал; L = ликвида). Они се издвајају у лексемама: *кала-муџиџи*, *шала-врџаџи*, *џала-муџиџи* итд. Овде се ради о облицима који су посведочени само у комбинацији са двосложним префиксом, без потврда са само једним од једносложних префикса (БЈЕЛЕТИЋ 2006: 383–384).

6.1. Речник говора Бањана, Грахова и Оџуџних Рудина бележи следеће облике са усложњеним односно двосложним префиксалним елементима:

калџмуџниџа f. ‘особа која прави збрку’, нови ОБЛИК: *калџмуџниџ* m. ‘id.’ (КОПРИВИЦА 2006: 81). У нашој монографији облик *калџмуџниџа* посведочен је у значењу ‘метеж; гужва’ (БЈЕЛЕТИЋ 2006: 299).

корџеџи се ‘кочоперити се’, нови ОБЛИЦИ: *закорџеџи се* ‘закочоперити се’, *накорџеџи се* ‘накочоперити се’, *џокорџеџи се* ‘покочоперити се’: Она се поган покорџеџила, па му ни море до кољена!, *раскорџеџи се*, *ускорџеџи се*, *кџроџеџ* m. ‘кочопер’, *кџроџеџко* m. ‘кочоперко’, *кџроџеџка* f. ‘кочоперка’ (КОПРИВИЦА 2006: 65, 113, 172; в. БЈЕЛЕТИЋ 2006: 326, 329).

шаламџуџи се, *шаламџем се* ‘ободрити се, покренути се из какве учмалости’: Не би га познали: другује, отео се и шаламану се (КОПРИВИЦА 2006: 215). У нашој монографији регистрован је исти облик, али у значењу ‘украсти, узети крадом, присвојити’, који је објашњен као спој елемента *шала-* и глагола *мџхџуџи* ‘украсти, здипити на брзину’ (БЈЕЛЕТИЋ 2006: 82). Значење ‘ободрити се, покренути се из какве учмалости’ могло би се дефинисати и као ‘тргнути се,

освестити се, доћи себи’, уп. *окојасїи се* ‘тргнути се’: Окојаси се, чоче, нијесу ти све лађе потонуле! Зета (БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ 2010), *оковијесїи се* ‘доћи себи, схватити, освестити се’ Ускоци (БЈЕЛЕНИЋ 2006: 48), али и као ‘оканити се нечега (нпр. учмалости – М. Б.)’, а такво значење посведочено је и за изходни глагол *ма́хну-и се* ‘проћи се, оканити се некога (нечега), оставити некога (нешто)’ (РСА). У творбеном погледу уп. облик са другим двосложним префиксалним елементом: *и́шалама́нуи се*, *и́шалама́нѐм* ‘одјурити, отићи, ђипити, побећи’: Куд таламану оно дијете? Пива (ГАГОВИЋ 2004).³⁵

и́шалаушии се: Много је вељепрдао, па дошло доба да се талауши, *и́ои́шалаушии се* ‘покуњити се као поражен, спустити, оклепити уши’: Богме, кад налезе на оштар одговор, поталауши се, па натраг пут под ноге, нови облици: *и́рии́шалаушии се* ‘шћућурити се, приштјети се’, *и́шалауш* adv. ‘покуњено’: Оде гордо, а врати се талауш (КОПРИВИЦА 2006: 176, 199). Елемент *и́шала-* у овом црногорском глаголу објашњен је као усложњен префикс *и́ша-*, уз претпоставку да се, као непроширен, овај префикс сачувао у презименима *Таушан*, *Таушановић*, забележеним у Ускоцима (БЈЕЛЕНИЋ 2006: 111–112). Именица *и́шаушан* m. ‘човек који је миран а често и подмукао’ Зета (БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ 2010),³⁶ када се упореди са загарачком потврдом *и́шалауша* f. ‘ћутљива, најчешће подмукла особа’ (БЈЕЛЕНИЋ 2006: 111), у потпуности потврђује изнету претпоставку, а тиме и предложено тумачење елемента *и́шала-*.

и́шаламарии се, *и́шалама́риѐм* ‘радити којекако, ошљарски и с мало користи’: Таламари по цио дан, а од тога мало вајде, *и́рои́шаламарии се* ‘пролутати’ (КОПРИВИЦА 2006: 188, 199). Овај глагол није регистрован у нашој монографији, иако је веома добро посведочен у црногорским говорима, уп. *и́шаламарии се* ‘отимати, пљачкати; красти’, ‘радити немарно, како било’, друг. ‘јести’, ‘обарати, рушити, ломити’, ‘убијати, таманити’, ‘ловити’ Ускоци (СТАНИЋ 1990–1991),³⁷ ‘лутати, ићи којекуда’: Таламари по селу ко кака скитница Пива (ГАГОВИЋ 2004), ‘пљачкати, красти, уништавати, узимати, халапљиво јести; претресати, тући’: Таламари као да се пропа! Никшић (ЂОКОВИЋ 2010),³⁸

³⁵ Уп. из истог извора и *и́шала́нуи се*, *и́шала́нѐм* ‘id.’.

³⁶ Уп. и *и́шаушан* m. ‘малоумна особа; зец’ Плав и Гусиње (РЕКОВИЋ 2013).

³⁷ Уп. из истог извора *и́шалама́нии се*, *-ама́ниѐм* ‘в. *и́шаламарии се*’. Облик је вероватно настао контаминацијом са глаголом *и́шамании се* ‘уништавати, затирати’, фиг. ‘јести не остављајући ни мрвице’, ~ *се* ‘међусобно се убијати, уништавати се, сатирати се’ Ускоци (ор. cit.).

³⁸ Поред *и́шалама́нии се* ‘в. *и́шаламарии се*’ Никшић (ор. cit.).

īšalamārīī ‘луњати, ићи без циља’: По вас дан таламари околи, ‘пустошити, уништавати’: Бравима ми је поталамарио цијелу долину Његуши (ОТАШЕВИЋ 2012); са „нормалним“ префиксима: *īōīšalamārīī* ‘посвршавати главне послове’, ‘потући, побити’ Ускоци (СТАНИЋ 1990–1991), *īōīšalamārīī* ‘опустошити’ ЦГ (грађа ЕРСЈ), *īpriīšalamārīī* ‘пришити, закрпити, закуцати како било’: А што му приталамари бијелу закрпу на црне гаће, црна друго?, ‘обући, обути шта било’: Приталамаријо масну капетину, и не скида је ни ка[д] спава, ‘приписати, надодати, налагати’: Приталамарише му да је његово копиле, а није колико је ли покојног, ‘привезати, свезати’: Приталамари, болан, волове за ту лијеску и ај да ужинаш, *īpriīšalamārīī* ‘пролутати, проскитати, ићи којекуда’: Проталамаријо сам про Дробњака и не могок није купити добру бедевују Пива (ГАГОВИЋ 2004).

У основи глагола *īšalamārīī* вероватно лежи глагол *mārīī* ‘ударити, клепити, лупити, звизнути’ Ускоци (СТАНИЋ 1990–1991), ‘ударити, ошклапити, ошинути’: Немој да те марим овом омаговином, ‘задесити, снаћи’: Мене је марило једном, и не до Бог више никад – Није тебе марило те тако причаш Пива (ГАГОВИЋ 2004), уп. *mārīī* (само у 3. лицу) ‘задесити, снаћи’: Марили су ме дуги јади, *ōmārīī*: Омарило је њега велико зло (КОПРИВИЦА 2006: 102). За глагол *mārīī* уп. ОС 53 s.v. *mārīī*.

Из основног значења ‘ударати’ регуларно су се развила значења: ‘халапљиво јести’, ‘радити немарно, како било’, ‘скитати, лутати’ (в. § 4.), значење ‘красти’ такође је резултат семантичког помака од исходишног ‘ударати, тући’ (ОС l.c.), док су се значења ‘пустошити, уништавати’ и сл. вероватно развила под утицајем глагола *īšamānīī*.

У творбеном погледу глагол *īšalamārīī* савршено потврђује изнете констатације о понашању усложњених префикса (в. § 6.), о чему сведоче његове следеће варијанте: *īpri-īšala-mārīī* : *īpri-īša-mārīī* ‘пришити, закрпити, закуцати како било’ Пива (ГАГОВИЋ 2004); *īō-īšala-mārīī* : *īō-īša-mārīī* ‘опустошити’ ЦГ (грађа ЕРСЈ); *ō-la-mārīī* (*ō-lā-mārīī*) ‘снажно ударити, шинути, ошинути’ Ускоци (СТАНИЋ 1990–1991) : *ō-mārīī* ‘задесити, снаћи’ (КОПРИВИЦА 2006: 102) : *mārīī* ‘ударити, клепити, лупити, звизнути’ Ускоци (СТАНИЋ 1990–1991).

7. Међусобни односи експресивних префикса заснивају се на појавама алтернирања и аглутинације. Ове појаве узроковане су тежњом језика ка афективности, која се огледа у непрекидном тражењу нових експресора.

Алтернирање је варирање различитих експресивних префикса испред исте основе. Будући да сви експресивни префикси модификују семантику изведене речи само на плану експресије, они су скоро потпуно синонимни и узајамно замењиви. То за последицу има индиферентност у погледу избора префикса. Тако настају низови алтернација разних експресивних префикса испред исте основе, нпр. *баврља̄ӣи* = *ѡаврља̄ӣи* = *чаврља̄ӣи* = *шеврља̄ӣи* (БЈЕЛЕТИЋ 2006: 385). У *Речнику говора Бањана, Грахова и Оѡуѡӣних Рудина* забележили смо следеће случајеве алтернирања: *соврља̄ӣи* ‘набацивати без реда као гомилу’, *насоврља̄ӣи* ‘направити соврљ (гомилу без реда)’ : *наѡоврља̄ӣи* ‘набацивати нешто једно на друго без реда’; *кѡѡрч* ‘пркосник, својевољко’ : *ѡѡѡрч* ‘наметљивац, а мален растом’ (в. § 3.1.).³⁹

Аглутинација је наслојавање различитих префикса испред исте основе, нпр. *на-ку-мрачѡӣи се* = *на-ѡу-мрачѡӣи се* = *на-ко-ѡу-мрачѡӣи се* (БЈЕЛЕТИЋ 2006: 385). У анализираном материјалу нисмо наишли на случајеве аглутинације.

8. Појава која показује и доказује припадност експресивних префикса актуелном систему префиксације јесте алтернирање експресивних и „нормалних“ префикса, уп. нпр. *на-ѡо-врсѡӣи се* : *на-до-врсѡӣи се*, *на-ѡо-врсѡӣи се* ‘натурити се, надовезати се на нешто, некога, закупити, спопасти кога чиме, наврсти се’. Она сведочи да се експресивни префикси у језичкој свести још увек доживљавају као префикси (БЈЕЛЕТИЋ 2006: 391–392). У *Речнику говора Бањана, Грахова и Оѡуѡӣних Рудина* наишли смо на следећи пример таквог алтернирања: *наѡоклѡчӣӣи (се)* ‘поставити (се) *наѡоклек* (као сметња чему)’ : Мичи се отоле, шта си се напоклечио! – Ништа ја нијесам њему напоклечио : *наѡоклѡчӣӣи се* ‘(приближно као) напоклечити се’ (КОПРИВИЦА 2006: 115, 117).

9. Основни закључак наше монографије био је следећи: експресивни превербални форманти су органски део, тј. реалне јединице творбеног система језика, иако се налазе на његовој периферији и могу се установити искључиво творбено-етимолошком анализом. Судећи по броју лексема анализираних у монографији, констатовали смо да су у српском (и хрватском) језику експресивни преверби „продуктивна“ категорија (БЈЕЛЕТИЋ 2006: 391).⁴⁰ Материјал размо-

³⁹ Овамо можда и *кѡѡрчӣӣи се* ‘охоло својеглавити’ поред *ѡѡѡрчӣӣи се* ‘вељепрдати се, правити се важан’ (упркос разлици у акценту и значењу).

⁴⁰ Наравно, критеријуми који важе за тзв. „нормалне“ префиксе – продуктивност, регуларност, мотивисаност – на експресивне префиксе се не могу при-

трен у овом раду у целости поткрепљује изнете констатације. Говор Бањана, Грахова и Опутних Рудина садржи респектабилан број експресивно префигурираних облика. Многи од њих имају развијене лексичке породице (нпр. *ковријежии се, коврљии, којрчии се, шемезгаии, шојрчии се, чејрљии, чомргии се*), што сведочи о њиховој потпуној уклопљености у лексички систем језика и великој фреквентности употребе. Од посебног значаја су примери коегзистирања непрефигурираног и експресивно префигурираног облика у истом говору, уп. нпр. *вијлији* : *кџвијлији* ‘упорно гледати и ветропирити’ (Копривица 2006: 62, 86); *намрдии се* : *начџмрдии се* ‘намргодити се’ (ор. cit. 114, 214); *мргии се* : *чџмргии се* ‘мргодити се’ (ор. cit. 106, 133); *намргии се* : *начџмргии се* ‘намргодити се’ (ор. cit. 114, 77); *одмргии се* : *ошчџмргии се* ‘престати бити мргодан’ (ор. cit. 126, 133).

Цитирана лијераиура

- БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ, Јелена. *Рјечник говора Зеће*. Подгорица: ЦАНУ (Институт за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош“, Рјечници, Књ. 6), 2010.
- БЈЕЛЕТИЋ, Марта. „Експресивна средства у творби српскохрватских глагола (на материјалу говора југоисточне Србије).“ *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*, 22/2, (1994): 265–271.
- БЈЕЛЕТИЋ, Марта. *Исковрнути глаголи*. Типови експресивних провербалних форманата (на српском и хрватском језичком материјалу). Београд: Институт за српски језик САНУ (Монографије, 2), 2006.
- БЈЕЛЕТИЋ, Марта. „Руковети завичајне лексике (Чрни врх : Бањани).“ *Годишњак за српски језик*, Година XXVI, број 13, (2013): 79–94.
- ВУК: Стефановић-Караџић, Вук. *Српски рјечник*. Четврто државно издање. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 1935.
- ГАГОВИЋ, Светозар. „Из лексике Пиве (село Безује).“ *Српски дијалектолошки зборник*, LI, (2004): 1–312.
- ЂОКОВИЋ, Љубомир. *Рјечник никшићког краја*. Подгорица: ЦАНУ (Посебна издања, Књ. 68, Одјељење умјетности, Књ. 17), 2010.
- КОПРИВИЦА, Јован. *Речник говора Бањана, Грахова и Ојућних Рудина*. Приредио Б. А. Копривица. Подгорица: ЦАНУ (Посебна издања, Књ. 47, Одјељење умјетности, Књ. 10), 2006.

менити у свом уобичајеном значењу. Творбена карактеристика експресивних проверба, која би у извесном смислу била аналогна категорији продуктивности код нормалних префикса, могла би се назвати „оказионалношћу“. То, заправо, значи да потреба (или неопходност) реализације експресивних префикса настаје случајно, у одређеном контексту, те можемо говорити само о мањој или већој регуларности такве „оказионалности“ (l.c.).

- ОС: Етимолошки одсек Института за српски језик, *Огледна свеска*, Београд: Институт за српски језик САНУ (Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, Књ. 15), 1998.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб и Ивана Ћелић, Јелена Капустина. „Речник Куча.“ *Српски дијалектолошки зборник*, LX, (2013): 1–461.
- ПОПОВИЋ, Момчило и Драгољуб Петровић. „О говору Спича: Грађа.“ *Српски дијалектолошки зборник*, LVI, (2009): 1–275.
- РИСТИЋ, Данијела. *Рјечник говора околине Мојковца*. Подгорица: ЦАНУ (Институт за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош“, Рјечници, Књ. 5), 2010.
- РИСТИЋ, Стана. „Лексичка семантика експресивних глагола у савременом српском језику.“ *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, XL/1, (1997): 167–176.
- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–. Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- СТАНИЋ, Милија. *Ускочки речник*, 1–2, Београд: Научна књига, 1990–1991.
- СТИЛОВИЋ, Рада. „Из лексике Васојевића.“ *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVI, (1990): 121–380.
- ЋУПИЋ, Драго, Ћупић, Желько. *Речник говора Загарача*. Српски дијалектолошки зборник, XLIV, (1997).
- ЈОКИЋ, Branko. *Rječnik veličkoga govora*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost (Lexicographia, Knj. 1), 2012.
- МАСНЕК, Václav. *Studie o tvoření výrazů expresivních*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy (Práce z vědeckých ústavů XXVII), 1930.
- ОТАШЕВИЋ, Dušan. *Njeguški rječnik*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost (Lexicographia, Knj. 2), 2012.
- РЕКОВИЋ, Ibrahim. *Rječnik plavsko-gusinjskoga govora*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost (Lexicographia, Knj. 3), 2013.
- РЈА: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. Zagreb: JAZU, 1880–1976.

Марта Белетич

К ЭКСПРЕССИВНОЙ ПРЕФИКСАЦИИ – НА МАТЕРИАЛЕ ГОВОРА ОБЛАСТЕЙ БАНЈАНИ, ГРАХОВО И ОПУТНЕ РУДИНЕ

Резюме

Экспрессивные префиксы представляют собой специфическую словообразовательную категорию, неизвестную в синхронной дериватологии. Речь идет о словообразовательных элементах, которые по сути дела являются префиксами, но на синхронном уровне не обнаруживаются в структуре слова. Они выделяются только в результате словообразовательно-этимологического анализа.

В настоящей работе данная категория исследуется на диалектном материале, содержащем в *Словаре говора областей Баняни, Грахово и Опутне Рудине* Й. К. Копривицы. Приходится к выводу, что рассматриваемый говор содержит большое число глаголов, расширенных экспрессивными префиксами. Многие из них имеют разветвленные лексические семьи (на пример, *ковријежити се* 'злиться, гневаться, *коврљаши* 'катат, кувыркать', *којрчиши се* 'упрямиться, сопротивляться', *шемегаши* 'делать что-нибудь медленно, вяло', *шојрчиши се* 'важничать', *чејрљаши* 'ковырять, царапать', *чомргии се* 'хмуриться'), свидетельствующие об их полной интеграции в лексическую систему языка и большой частотности употребления. Анализированный материал подтверждает мнение, что экспрессивные префиксы являются „продуктивной“ словообразовательной категорией в сербском языке.

Ключевые слова: сербский язык, диалектная лексика, словообразование, экспрессивные префиксы.

Marta Ž. Bjeletić

EXAMPLES OF EXPRESSIVE PREFIXATION – IN THE DIALECTAL MATERIAL OF THE BANJANI, GRAHOVO AND OPUTNE RUDINE SPEECH

Summary

Expressive prefixes are a specific word-formation category, unknown in synchronic derivatology. It is about word-formation elements which are essentially prefixes, but which are not recognised as such in the structure of the word. They can be isolated only by word-formation and etymological analysis. In the present paper, this category is studied within the context of dialectal material provided by J. K. Koprivica's *Dictionary of the Banjani, Grahovo and Oputne Rudine Speech*. It is concluded that the examined speech contains a considerable number of expressively prefixed forms. Many of them have developed word families (e.g. *čeprljati* 'to dig, scratch', *čomrgiti se* 'to frown', *kovriježiti se* 'to be angry', *kovrljati* 'to roll', *koprčiti se* 'to show off, boast', *temezgati* 'to be slow, sluggish', *totrčiti se* 'to swagger'), which testifies to their full integration into the lexical system of language and high frequency of use. The analysed material corroborates the statement that the expressive preverbs are a "productive" word-formation category in the Serbian language.

Keywords: Serbian language, dialectal lexicon, word-formation, expressive prefixes.